

GLOBAL İNGİLİS DİLİ BEYNƏLXALQ BİRLİKDƏ DİL PLÜRALİZMİNİN FAKTORU KİMİ

Billurə Ağaməmmədova

Azərbaycan Universiteti, Bakı, Azərbaycan

e-mail: Billura.Tahirzada@au.edu.az

Xülasə. Məqalədə dünya dillərinin mövqeyi problemi araşdırılır. Mədəniyyətlərin və dillərin plüralizmi qorunub saxlanması, eləcə də dünyanın müxtəlif dil və mədəni birliklərinin bərabərliyini və təhlükəsizliyinin təmin edilməsinin zəruriliyi göstərilir. Və bu da öz növbəsində xalqlar-dünya demokratik birliyinin vətəndaşları arasında olan münasibətlərdə harmoniyanı qorumağa kömək edəcəkdir.

Açar sözlər: İngilis dili və qloballaşma, qlobal ingilis dili, plüralizm.

GLOBAL ENGLISH AS A FACTOR OF
LANGUAGE PLURALISM IN THE
INTERNATIONAL COMMUNITY

Billura Agamammadova

Azerbaijan University, Baku, Azerbaijan

Abstract. The article examines the problem of the position of world languages. It is shown that the pluralism of cultures and languages should be preserved, as well as the equality and safety of different linguistic and cultural communities of the world should be ensured. And this, in turn, will help maintain harmony in the relations between the citizens of the world democratic community.

Keywords: English language and globalization, global English, pluralism.

ГЛОБАЛЬНЫЙ АНГЛИЙСКИЙ КАК
ФАКТОР СОХРАНЕНИЯ ЯЗЫКОВОГО
ПЛЮРАЛИЗМА В МЕЖДУНАРОДНОМ
СООБЩЕСТВЕ

Биллурə Агамамедова

Университет Азербайджан, Баку, Азербайджан

Резюме. В статье рассматривается проблема положения мировых языков. Показано, что необходимо сохранить плюрализм культур и языков, а также обеспечить равенство и безопасность различных языковых и культурных общностей мира. А это, в свою очередь, поможет сохранить гармонию в отношениях между гражданами мирового демократического сообщества.
Ключевые слова: Английский язык и глобализация, глобальный английский, плюрализм.

1. Giriş

Bəşəriyyətin yeni minilliyin əvvəlində özü ilə fəxr etməsi üçün hər cür əsas var idi. İndi dünya əhəmiyyətli dərəcədə sosial, iqtisadi və demoqrafik dəyişikliklərə məruz qalır. Liberallaşma və texnoloji tərəqqi qloballaşma tempini sürətləndirmiş, rəqabət və qarşılıqlı asılılıq qlobal iqtisadiyyatın xarakterik xüsusiyyətlərinə çevrilmişdir. Ölkələr arasında ideoloji, siyasi və iqtisadi maneələr aradan qalxır, qlobal inteqrasiya prosesi gedir ki, bu da qarşılıqlı münasibətlərdə sülhün və sabitliyin bərqərar olmasına ümid yaradır. Bununla belə, bir-birindən asılı olan dünyanın gələcəyi hələ də qeyri-müəyyən olaraq qalır. Ölkələr və xalqlar arasında münasibətlərin necə təşkil ediləcəyi və müasir kommunikasiyaların potensialından necə istifadə ediləcəyi, sərhədsiz bir dünyada millətlər birliyinin birgə yaşaması arzusunun gerçəkləşib-gerçəkləşməməyindən və sonda beynəlxalq həmrəylik və ya qlobal münasibət ilə nəticələnəcəyimizdən asılıdır [1, s.23]. Müasir xalqların minilliyin əvvəlində üzləşdiyi

terrorizm, ətraf mühit, narkotiklərin qanunsuz dövriyyəsi və QİÇS kimi ciddi problemlər “qlobal düşüncə” və “qlobal” cavab tədbirləri tələb edən qlobal problemlərə çevrilir. Elm sahəsində tərəqqi, informasiya texnologiyaları və müasir kommunikasiya sistemlərinin inkişafı ingilis dilinin getdikcə daha geniş yayılması fonunda baş verir. Son sosioloji araşdırmalar və statistika göstərir ki, iqtisadiyyat, mədəniyyət, turizm sahələrində əlaqələrin inkişafı fonunda təmas zamanı çox insanlar bir-biri ilə ünsiyyət qura bilmirlər. İngilis dili ilə yanaşı, digər xarici dilləri də bilmək səviyyəsi idealdan uzaqdır, eyni zamanda beynəlxalq əlaqələrdə ünsiyyət dili inanılmaz dərəcədə zəruri olur. Bu, bizi 21-ci əsrdə ingilis dilinin rolu və gələcəyi məsələsini həll etməyə vadar edir. Son qırx il ingilis dilinin görünməmiş qloballaşması ilə yadda qalır və bunun üçün getdikcə daha çox müxtəlif tətbiqlər meydana çıxır. İndi demək olar ki, bu hər yerdə istifadə oluna bilən universal bir dil rolu üçün əsas iddiaçıdır. Əslində dilin yayılması bir neçə baxımdan misilsizdir. Buraya bütün dünyada danışanların sayının getdikcə artması, həyatın müxtəlif sahələrinə nüfuz etmə dərinliyi, özü tərəfindən yerinə yetirilən funksiyaların sayı daxildir. İngilis dilinin dünya dominatlığının əsas amilləri müasir qlobal proseslər, elm, texnologiya və ticarət sahəsində beynəlxalq dilə ehtiyac; onun müxtəlif dialektlərinin xüsusiyyətləri və ingilis dilinin dünyanın müxtəlif digər dillərinin leksik xüsusiyyətlərini mənimsəmə qabiliyyətidir. İngilis müstəmləkəçiliyi və Amerikanın iqtisadi üstünlüyü ingilis dilini dünyanın demək olar ki, bütün regionlarında populyarlaşdırdı və böyük ölçüdə ABŞ-ın sayəsində informasiya texnologiyalarının inkişafı, bu günə qədər onun bilik və öyrənilməsi baxımından mövqeyini gücləndirdi və bazara çıxışın, o cümlədən əmək, məlumat və İT-yə çıxışın təminatı olmaqda davam edir.

İngilis dilinin əhəmiyyətini artıq onunla qiymətləndirmək olar ki, onun haqqında bütün dünyada ən güclü, əlçatan, “istifadəsi asan” və effektiv ünsiyyət vasitəsi kimi danışılır. Tez-tez qeyd edildiyi kimi, o, çevikliyi, aydınlığı və ya öyrənmə asanlığı ilə deyil, əhəmiyyəti və dəyəri ilə məşhurdur. Kommunikativ potensialı sayəsində ingilis dili beynəlxalq inteqrasiya və mədəniyyətlərarası qarşılıqlı əlaqə üçün çevik alətə çevrilir. Statistika görə ingilis dili beynəlxalq ünsiyyətdə dünyanın əsas dillərindən biridir və bu gündə ən çox istifadə olunan dil statusunu qoruyub saxlayır. Müasir dünyada ingilis dilində 1,5 milyardan çox insan danışır. İndi 1,4 milyardan çox insan ingilis dilinin rəsmi dil olduğu ölkələrdə yaşayır. Proqnozlara görə, 2010-cu ilə qədər ingilis dilində ikinci və ya xarici dil kimi danışanların sayı bu dilin doğma dili olanlardan daha çox olacaq [3, s.6]. Bu, dünyada təhsil alanlar arasında ən populyar və bütün nəşrlərin 70-80%-nin ingilis dilində olduğu elmi sahədə dominant dildir. İngilis dili əksər beynəlxalq təşkilatların faktiki rəsmi və işçi dilidir və dünyanın 62 ölkəsində rəsmi statusa malikdir [4, s.97]. Bu birlik çərçivəsində Avropa birliyinin bütün rəsmi dillərinə bərabər statusun verilməsi üzrə rəsmi siyasəti və Avropa birliyinin ideali “çoxdilli informasiya cəmiyyəti” olsa da, Avropa birliyində heç bir dil ingilis qədər imtiyazlı statusa malik deyil. Yalnız ingilis dili faktiki olaraq müxtəlif dillərdə danışan insanlar arasında təmas dilidir [5, s.101]. Regional səviyyədə təhsil və sosial inkişaf, texnologiya və biznes məlumatlarının yayılması sahəsində Avropa Birliyinin dəstəyi ilə bir çox çoxdilli layihələr yaradılıb və ya ən

azı bir regional dillə yanaşı ingilis dilinin istifadəsini nəzərdə tutulub. Ali təhsil və bazarın tələbləri ingilis dilini öyrənməyi tələb edir. Hal-hazırda əmək bazarı yüksək sosial hərəkətliyi ilə xarakterizə olunur və ingilis dilini bilənlərə böyük tələbat var. İndi həm Avropa birliyində, həm də bütün dünyada ingilis dilindən ümumiyyətlə məşhur qəzet və jurnallarda, hava limanlarında və uçuşlara nəzarət mərkəzlərində, beynəlxalq biznes və diplomatiyada, elmi konfranslarda və beynəlxalq mübadilələrdə, idman və beynəlxalq yarışlarda, populyar musiqi və reklamlarda istifadə olunur. Ümumiyyətlə, indi ingilis dili tarixdə heç vaxt olmadığı qədər böyük nüfuza malikdir. Onun bu dilin inkişafının fayda gətirdiyinə inanılır və insanlar karyera imkanlarını təmin etmək və beynəlxalq ictimaiyyətlə ayaqlaşmaq üçün ingilis dilini öyrənirlər. Beynəlxalq ünsiyyət dili kimi ingilis dili, bir çox digər dillər kimi, fonetik əlifbadan və kifayət qədər sadə sintaksisdən ibarətdir. İngilis dilinin xüsusi linqvistik xüsusiyyətləri dünyada ən son texnoloji nailiyyətlər haqqında məlumatın sürətlə yayılmasını asanlaşdırır və bu elmi tərəqqi ilə əlaqələndirilir. Coğrafi maneələri dəf edərək, İT inqilabı iqtisadiyyatın, idarəetmənin və əyləncənin inkişafı ilə yanaşı, təkcə dünyanı deyil, həm də nitqin və yazının müxtəlif üslublarında, leksik və qrammatik formalarda, dəyişikliklərdə əks olunan eləcə də danışıq strukturlarının sadələşdirilməsi formalarda və bolluğunda dilin özünü dəyişdirir. Nəticədə, ingilis dili hər kəs üçün əlçatan olur ki, bu da insanları nitqin müxtəlif ərazi, üslub və fərdi xüsusiyyətlərinə qarşı dözümlü edir, dilin xarakterini demokratikləşdirir və onu “universal ingilis”, “hamı üçün ingilis dili” kimi təqdim edir. İngilis dilində olan çoxlu alınma sözlərə (80%) baxsaq, deyə bilərik ki, bu dilin təbiətə demokratikliyi onu tarixdə unikal edir. Buna sübut kimi onu göstərmək olar ki, xalqlar arasında intensiv qarşılıqlı əlaqə prosesində bir xalqın mədəni xüsusiyyətlərini əks etdirən dildə yaradılanlar bu gün bütün xalqların “mülkiyyətinə” çevrilir. Bu baxımdan, bir çox insanların ingilis dilinin adının “qlobal” adlandırılmasının tərəfdarı olmasının səbəbi aydındır və ingilis dilinin hamı üçün ümumi olduğu üçün artıq heç bir dil qrupuna aid olmadığı başa düşülür. Tanınmış dilçilərin çoxsaylı təkliflərinə görə, BMT Qlobal dilə rəsmi qlobal dil statusu verməlidir. [6, s.75]. Müasir dünya birliyi getdikcə rəngarəngləşir və bir vaxtlar “dünyanın şəbəkə və eqo arzusu” kimi müəyyən edilən birliyə can atır. Cefri Nunberqin fikrincə, dünya “bir-birini tamamlayan qlobal həyat tərzini və mədəni millətçiliyi birləşdirir”. İnsanlar eyni zamanda özlərini fərdlər və müəyyən qrupların üzvləri tərəfindən bir-birindən müstəqil hesab edirlər. Hər ikisi onların şəxsiyyətinin tərkib hissəsidir. Qeyd etmək lazımdır ki, dildən həm milli, həm də qlobal səviyyədə istifadə meyilləri, dil birliyi və müxtəlifliyi arasındakı əlaqə ictimai münasibətlərdə bir-birinə zidd olan birlik və müxtəliflik anlayışları arasında sıx əlaqəni əks etdirir. Ümumbəşəri birliyə can atması fonunda ingilis dilinin böyük integrativ potensialına baxmayaraq, biz bir dilin hələ də üstünlük təşkil etdiyi “lingvativ-mədəni plüralizm” və beynəlxalq kommunikasiyaların demokratikləşməsi problemi ilə üzləşirik. Müxtəlif lingvativ-mədəni icmaların şəxsiyyətini və əsas hüquqlarını qorumaq çətin, lakin vacib vəzifədir və bu bir növ demokratik cəmiyyətin sınağıdır. Müxtəliflik həm böyük imkanlarla, həm də ciddi problemlərlə gətirib çıxarır. “Çoxdilli” və “multikultural”

yanaşmanın bir çox tərəfdarlarının fikrincə, mədəniyyətlərin və dillərin plüralizmi daha çox fikir ayrılığı və qarşıdurma səbəbi deyil, cəmiyyətin inkişafında müsbət amil, daimi və əvəzolunmaz mənbədir və bu bütövlükdə millət və bəşəriyyət üçün sərvətdir. Dünyanın qlobal birliyi gücləndirmək üçün mədəni xüsusiyyətlərin, adət-ənənələrin, fikir və ideyaların müxtəlifliyini əks etdirən müxtəlif dillərə və mədəniyyətlərə ehtiyacı var. Bu baxımdan beynəlxalq təşkilatların gündəliyində duran əsas məsələ beynəlxalq birlik daxilində müxtəlif dil qruplarının dinc və yanaşı yaşamasını təmin edən siyasət planlaşdırılmasıdır. Bu məqsədlə əsasən təhsil sahəsində çoxsaylı çoxdilli layihələr yaradılır və həyata keçirilir. Monokultural yanaşmadan fərqli olaraq, linqvistik və mədəni plüralizm müxtəlif xalqların, mədəniyyətlərin və dillərin harmonik yanaşı yaşaması ideyasına əsaslanan tənqidi nəzəri mövqe, bir növ “tolerantlıq fəlsəfəsidir”. Aydın ki, mədəni və linqvistik plüralizmin qorunması həqiqi demokratik cəmiyyətin mövcudluq şərti və ən mühüm atributu hesab olunur. Avropanın əsas siyasi qurumları və YUNESKO dil, mədəni və etnik müxtəliflik siyasətini fəal şəkildə dəstəkləyir. Təkcə Qərbi Avropada Avropa Şurası, Avropa Komissiyası və Avropa Parlamenti, eləcə də Avropa Birliyinin bir çox təhsil nazirləri son bir neçə ildə “dil plüralizmi” və təhsilin inkişafı lehinə bir sıra qətnamələr qəbul etmişlər. SOCRATES 2 proqramının, eləcə də Erasmus, Comenius və Grundtvig kimi proqramların əsas məqsədi tədris və öyrənmə dillərinin inkişafıdır. Bununla bağlı “Lingua Action” kimi tanınan yeni təşəbbüs Avropa İttifaqında dil müxtəlifliyini inkişaf etdirmək və dəstəkləmək məqsədi daşıyır. Dəfələrlə çoxdilliliyin ali təhsilə və əmək bazarına çıxış şərtinə çevrilməsi, elmi axtarış nəticələrinin bir neçə dildə nəşrinin, konfranslar zamanı, qəzet və jurnallarda və s. bir neçə dildən istifadənin təşviq edilməsi təklif edilib. Dillərin və mədəniyyətlərin müxtəlifliyini dəstəkləmək və sonuncunun öyrənilməsinə stimül vermək üçün Avropa Şurası və 2001-ci ili Avropa Dillər İli elan edən Avropa Birliyini birləşdirdi və onun əsas tədbiri 26 sentyabr - Avropa Dillər Günü oldu. Tədbirin təşkilatçılarının əsas konsepsiyasına görə, Avropanın gücü dil müxtəlifliyidir. Müasir Avropada bir neçə dildə danışan insanlar bu biliklərdən yararlanma bilirlər. Bu bilik onlara böyük mədəni və iqtisadi üstünlüklər verir, həmçinin öz millətinin və bütövlükdə Avropanın ictimai və siyasi həyatında fəal iştirak etmək imkanı verir. YUNESKO, həmçinin mədəni kimliyin təsdiqi və qorunmasının vacibliyini vurğulayır və mədəni inkişaf problemlərinin həlli və mədəniyyətlərin müxtəlifliyinin qorunması üçün zəruri tədbirlərin görülməsinə ehtiyacı qəbul edir. Bu, 1998-ci ilin yazında Stokholmda keçirilən mədəniyyət siyasəti üzrə hökumətlərarası konfransın işçi sənədlərində, eləcə də Ümumdünya Mədəniyyət və İnkişaf Komissiyası tərəfindən YUNESKO və BMT üçün təklif olunan “Bizim yaradıcı müxtəlifliyimiz” hesabatında qeyd olunur. Hesabatda qeyd edildiyi kimi, yeni tendensiyalar, xüsusən də qloballaşma dünya mədəniyyətlərini sıx şəkildə əlaqələndirir və onların qarşılıqlı əlaqəsini konstruktiv edir, lakin onlar dünyanın yaradıcı dil və mədəni müxtəlifliyinə də xələl gətirə bilər. Linqvakultural plüralizm ictimai inkişafın mühüm amili kimi bəşəriyyət üçün xəzinəyə çevrilir. Mədəniyyətlərin və dillərin müxtəlifliyinin qorunması, fikir ayrılığı və münaqişə riskinə görə fərqlər və millətlər arasında qarşılıqlı anlaşma və hörmətin inkişafı üçün zəruridir.

“Mədəniyyətin Gücü” fəaliyyət proqramında bir-birindən asılı olan dünyada həm regional, həm milli, həm də qlobal səviyyədə mədəniyyət siyasətinin əsas prinsiplərinə yenidən baxılmasının zəruriliyi qeyd olunur. Təşkilatın üzvü olan ölkələr tərəfindən yeni əsrdə həyata keçirilməsi tövsiyə olunan “multikultural” siyasət həm köhnə, həm də yeni problemlərin həllinə yönəldilməlidir. “Mədəniyyətin Gücü”ndə qeyd olunduğu kimi, mədəniyyətlər arasında diskurs müasir dünya üçün əsas mədəni və siyasi çağırışlardan biridir və milli və beynəlxalq səviyyələrdə müvafiq siyasi institutların mədəniyyət siyasəti və fəaliyyəti buna yönəldilməlidir.

Nəticədə dil müxtəlifliyi və birliyi probleminin həlli yollarını bir daha ümumiləşdirməliyik. Mədəniyyətlərin və dillərin plüralizmi qorunub saxlanılmalı, eləcə də dünyanın müxtəlif dil və mədəni birliklərinin bərabərliyini və təhlükəsizliyini təmin etmək lazımdır ki, bu da xalqlar - dünya demokratik birliyinin vətəndaşları arasında harmoniyanın qorunmasına kömək edəcəkdir.

Ədəbiyyat

1. Crystal, D. (1997), English as a global language. Cambridge: Cambridge University Press.
2. Crystal D. (1995), The Cambridge Encyclopedia of the English Language, Cambridge University Press, 97.
3. Giddens A. (2001), The global third way debate. Massachusetts: Polity Press Malden.
4. Grimes B.F. (2000), Ethnologue: languages of the world (13th ed.). Dallas, Texas: Summer Institute of Linguistics.
5. Grin F. (1993), European economic integration and the fate of lesser-used languages. Language Problems and Language Planning, Vol.17, No.2, 101.
6. The Economist (1996), London: The Economist, Profile Books.